Det är allvar nu: Vill regeringen verkligen slå ut friskolorna?

Under våren har flera utredningsförslag som skulle slå undan benen för friskolor presenterats. Hittills har Moderaterna och Kristdemokraterna gett Liberalerna fritt spelrum i partiets kampanj mot fristående skolor, men är man verkligen beredda att gå till val på att avskaffa familjers egenmakt? Det undrar Hans Bergström.

HANS BERGSTRÖM | 16 JUNI 2025

Utredaren Lena Holmdahl och skolminister Lotta Edholm i samband med pressträffen om skolpengsutredningen. Foto: Lars Schröder/TT

I en utredning som i övrigt är närmast obegriplig till sin innebörd, föreslår utredaren Lena Holmdahl – med bakgrund från kommunal byråkrati – att skolpengen för friskolor ska sänkas med sex procent (SOU 2025:72). Det sker med hänvisning till att kommuner har ett ”skolpliktsansvar” som huvudmän för friskolor saknar.

Den genomsnittliga rörelsemarginalen för friskolor är, även enligt utredningen själv, under fyra procent. Det säger sig självt att ett avdrag på sex procent skulle bli ett dråpslag mot hela friskoleväsendet, inklusive de som drivs av föreningar, stiftelser och kooperativ. Detta särskilt om det kombineras med de kostnadsdrivande regleringar av klasstorlekar och undervisningstid som skolministern aviserat.

I sak finns det två viktiga aspekter på frågan:

Den ena rör storleken på den extra kostnad som kommuner har för att säkra skolplatser för alla. I en ambitiös empirisk studie utgiven av Svenskt Näringsliv kommer statistikern och skolforskaren Gabriel Heller-Sahlgren fram till att den verkliga kostnaden kan beräknas till 1,7 procent. Heller-Sahlgren konstaterar att kommuner, efter en del rättsfall, redan har getts rätt att undanta kostnader för klassrum med mera som inte används, innan skolpengen beräknas. Vid stigande elevantal sjunker i själva verket kostnaden per elev, så att ingen extrakostnad uppstår för att säkra skolplikten. Fallande befolkning slår även mot friskolor, som också kommer att stå med tomma platser. Friskolorna har historiskt också tillhandahållit en stor del av ”dragspelet” – stått för expansion när elevantalet ökar och drar ner snabbare än kommuner när elevantalet minskar.

Att låta kommunerna bestämma vilken ersättning som ska ges till deras konkurrenter bland friskolor är som om Konsum skulle få rätt att bestämma priserna hos Ica.

Den andra aspekten har helt kommit bort i den pågående diskussionen om skolpliktsavdrag. Skolminister Lotta Edholm låtsas inte alls om den. Den är att skolpengen rymmer en rad andra komponenter, som missgynnar friskolorna. En viktig sådan är att administrationsersättningen är fastslagen till tre procent i Skolförordningen, trots att den faktiska administrationskostnaden i kommunerna uppgår till 6–8 procent. Genom att klassificera kostnader som ”administration”, kan kommuner reducera skolpengen till friskolor. En annan stor del rör lokalkostnadsersättningen. Den manipuleras grovt i många kommuner, bland annat via intern hyressättning som avviker från priserna på den lokalhyresmarknad som friskolor är beroende av. I skolpengen finns heller ingen komponent för finansiellt sparande, medan det i kommunerna gäller en norm om minst två procent i finansiellt sparande. Också i flera andra avseenden manipuleras beräkningarna av skolpengen. Att låta kommunerna bestämma vilken ersättning som ska ges till deras konkurrenter bland friskolor är lite grann som om Konsum skulle få rätt att bestämma priserna hos Ica.

Summan av allt är att elever i friskolor i grundskolan får cirka 11 000 mindre i ersättning än elever i kommunala skolor, detta med kontroll för skillnader i socioekonomisk bakgrund hos eleverna. Detta visar Mikaela Valtersson i en ytterst noggrann studie av kommuner.

Innan man överväger införande av en ny avdragspost för ersättningen till friskolor, måste utgångsläget korrigeras. Det kräver att regeringen låter göra en färsk analys av de faktiska administrationskostnaderna samt i Skolförordningen fastslår att ersättningen för lokaler ska vara marknadsmässig. I sin studie av skolpengen riktade Riksrevisionen stark kritik mot hur ersättningen för lokaler fungerar i dag, en del av rapporten som friskolekritiker valt att blunda för.

En regering som vill vara objektiv, borde gå igenom samtliga poster i skolpengen. Man borde höja administrationsersättningen till, säg, sex procent, införa en ny post om två procent för finansiellt sparande och bättre reglera en korrekt ersättning för lokalhyror, för att ta tre stora komponenter (det finns fler, som momsen, kompensationen för budgetunderskott, det vill säga faktiskt kostnadsutfall i kommuner, och avgiftssättningen för kommunala tjänster, som simhallar, där friskolor diskrimineras). Med sådana korrigeringar i systemet, vore det fullt möjligt att också införa ett skolpliktsavdrag på, säg, tre procent.

Prenumerera på Smedjan!

Varje lördag får du som prenumerant (gratis) ett nyhetsbrev med exklusiv text av Svend Dahl och lästips från veckan som gått. Dessutom unika erbjudanden på Timbro förlags utgivning.

Din e-post PRENUMERERA

Det är en sak att tala allmänt om förändringar, och på politiskt lämpligt sätt förbigå viktiga aspekter. Det är en annan sak att genomföra beslut som får konkreta konsekvenser. Det paket av åtgärder som kan avläsas i vårens utredningar, även Stymne-utredningen om att stoppa utbetalning av statligt bidrag till aktiebolag, skulle i realiteten innebära att större delen av friskolesektorn (16 procent av eleverna i grundskolan) sveps bort och att Sverige återgår till kommunalt monopol på att driva skolor. Om även Moderaterna och Kristdemokraterna vill ha det så, är det bättre att öppet säga det, konfiskera alla friskolor och ersätta huvudmännen i enlighet med Regeringsformens regler för skydd av egendomsrätt.

Fram till nu har de andra Tidöpartierna valt att låta Johan Pehrson och Lotta Edholm härja fritt och populistiskt i sin kampanj mot friskolor. Detta håller inte längre. Också de andra partierna i regeringen måste bestämma sig för om det verkligen är deras uppfattning att Carl Bildts och Bengt Westerbergs stora reformer för familjers egenmakt ska avvecklas och Sverige återgå till offentliga monopol. I så fall följer snart också återgång till monopol inom vården. Som maktutredningen konstaterade, skulle det innebära en återgång från egenmakt till tyst vanmakt hos svenska familjer när det gäller skola och vård.

HANS BERGSTRÖM

Hans Bergström är docent i statsvetenskap, före detta chefredaktör för Dagens Nyheter och verksam på ägarnivå i Internationella engelska skolan. Han är även aktuell med boken ”Trumps Amerika. Vadan och varthän?” (Timbro förlag).

Dela artikeln

LÄS MER

SAMHÄLLE | ESSÄ

Skolan behöver mer valfrihet – inte mindre

SOFIA NERBRAND

SAMHÄLLE | ÅSIKT

Politikens vinstfixering skadar skolan

ULLA HAMILTON

SAMHÄLLE | ESSÄ

Att regera via hugskott eller med ryggrad

HANS BERGSTRÖM

Prenumerera på Smedjan!

Varje lördag får du som prenumerant (gratis) ett nyhetsbrev med exklusiv text av Svend Dahl och lästips från veckan som gått. Dessutom unika erbjudanden på Timbro förlags utgivning.

Din e-post PRENUMERERA

MEST LÄSTA

Ett sagolikt angrepp på Moskva

Ukrainas drönarattack mot det ryska bombflyget var en referens till mytologin som hela kriget handlar om.

Den styrande procentenheten

På område för område vill S styra vardagslivet.

Kärnkraftsmotståndet styr på SVT

En ny SVT-dokumentär skildrar framväxten av ny kärnkraft ur förment neutral synvinkel.

Så lyckades Schweiz dra ifrån Sverige

En gång låg Sverige och Schweiz jämsides i välståndsligan.